

УДК 347.161

Оксана Макаренко,

суддя Господарського суду Харківської області

УЧАСТЬ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ У ВІДНОСИНАХ ІЗ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ДІЄЗДАТНІЙ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ (ст. 78 Цивільного кодексу України)

Стаття присвячена вивченню ролі органів опіки та піклування у правовідносинах щодо надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків у випадках, коли вона не може робити цього самостійно за станом здоров'я.

Ключові слова: органи опіки та піклування, контроль органів опіки та піклування, надання допомоги дієздатній фізичній особі, помічник.

Цивільний кодекс (далі – ЦК) України передбачає можливість надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків, якщо вона за станом здоров'я не може робити цього самостійно (ст. 78). Зазначений інститут, як і інститут опіки та піклування, має важливе значення, адже є засобом реалізації властивостей, необхідних для розсудливої участі в цивільному обігу. Разом із тим, незважаючи на певну єдність завдань цих інститутів, надання допомоги дієздатній особі має особливості у порядку його встановлення, повноваженнях помічника тощо. У зв'язку із цим виникає низка питань стосовно участі органів опіки та піклування у зазначених відносинах, їх функцій і повноважень, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є з'ясування ролі органів опіки та піклування у відносинах із надання допомоги дієздатній фізичній особі у контексті ст. 78 ЦК України.

Вивченням окремих питань зазначеної проблематики, щоправда в контексті інституту патронажу (який є аналогом вітчизняного інституту надання допомоги дієздатній фізичній особі), займалися такі російські вчені, як О. Пелевін, А. Поздняков та А. Соколов. Серед українських учених загальними питаннями проблеми, що розглядається, займалася Н. Аблятінова, проте вона досліджувала інститут надання допомоги дієздатній фізичній особі як різновид піклування.

Відповідно до ст. 78 ЦК України дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та ви-

конувати обов'язки, має право обрати собі помічника. Отже, на відміну від опікунів і піклувальників, які призначаються судом або органами опіки та піклування (див. статті 60, 61 ЦК України), стосовно помічників законодавець вказує, що їх особа обирає самостійно (ч. 1 ст. 78 ЦК України). Хоч ЦК, не зазначено, але немає жодних сумнівів у тому, що особа може стати помічником тільки за власним бажанням. Таким чином, відносини щодо надання допомоги дієздатній фізичній особі можуть виникати не інакше як на підставі вільного й обопільного волевиявлення сторін таких відносин, тобто на підставі договору. При цьому за заявою особи, яка потребує допомоги, органом опіки та піклування реєструється ім'я її помічника, що підтверджується відповідним документом. Жодних інших особливостей процедури встановлення правовідносин із надання допомоги дієздатній фізичній особі зазначена норма не містить. Правила опіки та піклування так само не містять деталізації відповідного порядку.

Виникає питання про те, які саме органи опіки та піклування повинні здійснювати відповідну реєстрацію. Система органів опіки та піклування передбачена п. 1.4 Правил опіки та піклування, згідно з яким безпосереднє ведення справ щодо опіки і піклування покладається у межах їх компетенції на відповідні *відділи й управління місцевої державної адміністрації районів, районів міст Києва і Севастополя, виконавчих комітетів міських чи районних у містах рад*. У селищах і селах справами опіки та піклування безпосередньо відають *виконавчі комітети сільських і селищних рад*. *Органи соціального захисту населення* здійснюють діяльність щодо забез-

печення догляду, надання соціально-побутового та медичного обслуговування громадянам похилого віку, інвалідам і дітям з вадами фізичного та розумового розвитку, які цього потребують.

Із аналізу зазначеної норми випливає, що серед розгалуженої системи органів опіки та піклування питанням реєстрації помічників дієздатних фізичних осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, мають займатися *відділи й управління місцевої державної адміністрації районів, районів міст Києва і Севастополя, виконавчі комітети міських чи районних у містах рад, виконавчі комітети сільських і селищних рад.*

Слід зазначити, що на законодавчому рівні та на рівні підзаконних нормативно-правових актів не врегульоване питання порядку проведення зазначеної реєстрації, що, безумовно, є прогалиною в регулюванні інституту надання допомоги дієздатним фізичним особам, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки. Відповідно до абзацу 3 ч. 1 ст. 78 ЦК України за заявою особи, яка потребує допомоги, ім'я її помічника реєструється органом опіки та піклування, що підтверджується відповідним документом. Разом із тим зазначена норма містить суттєві недоліки.

По-перше, з її змісту випливає, що відповідна реєстрація має відбуватися за заявою особи, яка потребує допомоги. У ст. 78 ЦК України взагалі не йдеться про згоду самого помічника. Оскільки правовідносини між помічником та особою, яка потребує допомоги, виникають на підставі взаємної домовленості, логічно припустити, що й згода на реєстрацію помічника має бути обов'язковою. Залучення органів публічної влади у відносини з надання допомоги є істотною обставиною і тому ця обставина повинна обумовлюватися сторонами перед укладенням договору. Тому, на нашу думку, реєстрація помічника має провадитися на підставі спільної заяви особи, яка потребує допомоги, та її помічника або ж на підставі заяви тільки фізичної особи, яка має супроводжуватися договором, за умовами якого помічник погоджується на реєстрацію.

По-друге, звертає на себе увагу вказівка на реєстрацію лише імені помічника. На нашу думку, реєстрації має підлягати не тільки прізвище, ім'я та по батькові помічника, а й коло його повноважень. Для цього до органу опіки та піклування має подаватися копія договору про надання допомоги дієздатній фізичній особі, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки. Зазначене видається необ-

хідним, адже реєстрація помічника відбувається не тільки для того, аби останньому було видано посвідчення, а насамперед для того, щоб органи публічної влади вбезпечили фізичну особу від зловживань і недобросовісності її помічника шляхом здійснення контролю за його діями. Щоб контролювати відповідні органи мусять знати, що саме слід контролювати. Іншими словами, аби перевірити, чи належним чином помічник виконує свої обов'язки, органи опіки та піклування повинні володіти інформацією про те, в чому саме ці обов'язки полягають. Докладний порядок проведення зазначеної реєстрації та ведення реєстру помічників має бути регламентований у Правилах опіки та піклування.

Зокрема, доцільно закріпити у Правилах такий перелік документів, що мають бути подані до органу опіки та піклування для реєстрації помічника дієздатної фізичної особи:

- заява дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, про реєстрацію її помічника, або двостороння заява такої особи та її помічника (у разі, якщо згода помічника на реєстрацію не обумовлена в договорі);

- документи, що посвідчують особу дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, а також особу, яка виявила бажання бути помічником;

- документи, які підтверджують незадовільний стан фізичного здоров'я дієздатної особи, внаслідок якого вона потребує сторонньої допомоги при здійсненні своїх прав і виконанні обов'язків;

- довідка чи висновок медичної установи (лікаря-нарколога та лікаря-психіатра) про те, що дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки і бажає обрати помічника, не має психічних і наркологічних захворювань;

- довідка, висновок медичної установи (лікаря-нарколога та лікаря-психіатра) про те, що особа, яка бажає бути помічником, не має психічних і наркологічних захворювань;

- проект договору про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків.

Реєстрація помічника має відбуватися за місцем проживання дієздатної фізичної особи, якій надається допомога. Рішення про реєстрацію помічника приймається не пізніше, ніж у десятиденний строк з моменту, коли відповідному органу опіки та піклування надійде заява із доданими до неї документами. При цьому вважаємо, що орган опіки та піклування повинен відмовити у реєстрації особи помічника у випадку, якщо:

- фізична особа не належить до категорії осіб, які можуть обирати собі помічника;
- особа, яка обрана бути помічником, є працівником суб'єкта, що надає соціальні послуги дієздатній фізичній особі, яка подала заяву про реєстрацію помічника;
- особа, яка обрана бути помічником, є не дієздатною чи обмежено дієздатною;
- особа, яка обрана бути помічником, є неповнолітньою, крім випадків, коли така особа набула повної цивільної дієздатності в порядку, встановленому законом;
- особа, яка обрана бути помічником, перебуває на обліку або лікується в психоневрологічних або наркологічних закладах.

Якщо орган опіки та піклування відмовив у реєстрації помічника дієздатної фізичної особи, це не позбавляє фізичну особу можливості повторно звернутися до органу опіки та піклування із заявою про реєстрацію помічника, якщо перестануть існувати обставини, що стали причиною для відмови у реєстрації.

На нашу думку, відмова органу опіки та піклування у реєстрації помічника дієздатної фізичної особи в порядку ст. 78 ЦК України не тягне за собою неможливість укладення між сторонами договору на тих самих умовах. Іншими словами, за сторонами залишається право укласти договір на погоджених умовах, проте укладений договір вже не буде договором про надання дієздатній фізичній особі допомоги у здійсненні її прав та виконанні обов'язків у розумінні ст. 78 ЦК України, укладений без реєстрації в органах опіки та піклування, слід кваліфікувати як не поійменованій договір про надання послуг, якому можуть бути притаманні ознаки змішаного договору (ч. 2 ст. 628 ЦК України).

Ще одним питанням, що виникає в контексті аналізованої норми, є питання про те, яким документом має підтверджуватися реєстрація помічника. На нашу думку, статус і повноваження помічника мають підтверджуватися посвідченням помічника, в якому зазначається прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання помічника і дієздатної фізичної особи, помічником якої він є, номер та дата реєстрації особи як помічника та найменування органу, що здійснив відповідну реєстрацію, повноваження помічника із застереженням обмежень, дата видачі.

Реєстрація органом опіки та піклування помічника має на меті, по-перше, видачу від-

повідних документів, що дозволяють особі діяти як помічникові дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не здатна самотійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки; по-друге, реєстрація особи як помічника покладає на органи опіки та піклування певні обов'язки щодо контролю за діяльністю помічника задля охорони та захисту інтересів дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я самотійно не може здійснювати свої права та виконувати обов'язки.

Наявність адміністративного контролю з боку органів опіки та піклування загалом схвально оцінюється в літературі, проте між дослідниками немає єдності щодо конкретних форм такого контролю. Так, Л. Міхеєва зазначає, що втручання у патронажний договір органів опіки та піклування пояснюється фізичним станом громадянина, який потребує соціальної турботи. У даному випадку повною мірою виявляється дія механізму реалізації права на соціальну турботу – органи влади виявляють особу, яка потребує встановлення патронажу, і здійснюють для неї пошук помічника, який виконуватиме свої обов'язки за рахунок замовника (фізичної особи) [1, с. 43]. Зазначена позиція зумовлена положенням ч. 2 ст. 41 ЦК РФ, відповідно до якого протягом місяця з дня виявлення повнолітнього дієздатного громадянина, який за станом здоров'я не може самотійно здійснювати та захищати свої права і виконувати обов'язки, йому призначається органом опіки та піклування помічник.

На думку А. Позднякова, виявом контрольної функції має стати те, що органи опіки та піклування прийматимуть постанови про призначення помічника, а за необхідності можуть скасовувати відповідне призначення, тим самим припиняючи патронажні відносини. Крім того, жоден із майнових правочинів, що потребує нотаріального посвідчення, не може бути укладений від імені особи, яка перебуває під патронажем, без згоди органів опіки та піклування [2, с. 120].

На нашу думку, контрольна функція органів опіки та піклування у досліджуваних правовідносинах, має полягати у:

попередньому контролю, що здійснюється під час реєстрації помічника органом опіки та піклування. На цьому етапі відбувається перевірка документів, наданих сторонами, з метою з'ясування наявності права на обрання помічника у дієздатної фізичної особи, а також відповідності помічника вимогам, що ставляться до нього в законодавстві (повна цивільна дієздатність, вимоги щодо несумісності тощо);

поточному контролю, що відбувається після реєстрації договору та знаходить своє відображення у проведенні перевірок діяль-

ності помічника на зразок тих, що провадяться стосовно піклувальників (див. п. 4.14, 4.15 Правил опіки та піклування).

Слід зазначити, що чинним законодавством не передбачено обов'язку органів опіки та піклування здійснювати поточний контроль за діяльністю помічника. Разом із тим, на нашу думку, поточний контроль органів опіки та піклування є невід'ємною гарантією дотримання прав дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки. Законодавство інших країн також виходить із того, що на органи опіки та піклування покладаються контрольні функції у зазначених правовідносинах. Так, відповідно до ч. 4 ст. 41 ЦК РФ органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за виконанням помічником повнолітнього дієздатного громадянина своїх обов'язків і повідомляти громадянина, який перебуває під патронажем, про порушення, що допущені його помічником та є підставою для розірвання укладених між ними договорів доручення, договору довірчого управління майном або іншого договору. На нашу думку, аналогічні повноваження органів опіки та піклування слід було б передбачити й у вітчизняному цивільному законодавстві. Таким чином, вважаємо, що серед поточних контрольних повноважень органів опіки та піклування слід визначити такі:

здійснення контролю за виконанням помічником своїх обов'язків; за підсумками такого контролю орган опіки та піклування повинен повідомляти особу, якій надається допомога, про порушення договору, допущені помічником;

надання до органів Державної фіскальної служби України за місцем свого знаходжен-

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.

The article is devoted to the research of role of guardianship and tutorship authorities in legal relationship of rendering an assistance to a capable physical person in a realization of his rights and obligations in cases, when he/she cannot do it him/herself as a result of a physical disability.

Статья посвящена изучению роли органов опеки и попечительства в правоотношениях по оказанию дееспособному физическому лицу помощи в осуществлении его прав и исполнении обязанностей в случае, когда оно не может делать это самостоятельно вследствие состояния здоровья.

ня відомостей про реєстрацію помічника дієздатної фізичної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки.

У разі припинення відносин щодо надання допомоги із будь-яких підстав органи опіки та піклування зобов'язані невідкладно занести відповідні відомості до реєстру та скасувати видане помічникові посвідчення.

У зарубіжній літературі висловлюються пропозиції щодо укладення договору про надання допомоги за моделлю трьохстороннього, із обов'язковою участю органу опіки та піклування як третьої сторони. Такої точки зору додержується, зокрема, О. Пелевін [3, с. 46–48]. Ми вважаємо, що органи публічної влади, хоча й у специфічній (контрольно-наглядовій) формі, беруть участь у відносинах, що виникають із договору про надання допомоги, однак стороною цього договору вважатися не можуть. По-перше, через те, що органи опіки та піклування не беруть участі у формуванні змісту договору (його умов); по-друге, через те, що права та обов'язки відповідних органів виникають не із договору і договором не визначаються. Вони виникають і визначаються на підставі закону.

Список використаних джерел

1. Михеева Л. Ю. Опека и попечительство: теория и практика / Под ред. Р. П. Мананковой. – М., 2004. – 368 с.
2. Поздняков А. Б. Институт патронажа в Российской Федерации, его отличие от попечительства: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 187 с.
3. Пелевин А. А. Гражданско-правовое регулирование патронажных отношений в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 193 с.

